

TANRI VAR

-Felsefi Teizm ve Teleolojik Delil Bağlamında
Bir özümleme-

Adem İRMAK

EskiYeni Yayınları: 145

TANRI VAR

-Felsefi Teizm ve Teleolojik Delil Bağlamında Bir Çözümleme-

Adem İRMAK

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör:
Osman Sacid ARI

Kapak Tasarım
Bilal PATACI

Mizanpaj
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Aralık 2022

ISBN: 978-625-7673-57-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mahallesi Boyacılar Sokak No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

TANRI VAR

-Felsefi Teizm ve Teleolojik Delil Bağlamında
Bir özümleme-

Adem İRMAK

Ankara 2022

Adem İRMAK

İlk orta ve lise eğitimini Erzurum'da tamamladı. 2005 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Kısa süreliğine Tunceli'de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yaptı. Daha sonra Milli Eğitim Bakanlığının yurtdışı bursu ile dil eğitimi için *University of Arizona*'da bulundu. Aynı burs çerçevesinde *University of Denver*'da *Religious Studies*'de “*Death and its Beyond in Early Judaism and Medieval Jewish Philosophy*” başlıklı tezi ile yüksek lisansını 2011'de tamamladı. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde göreve başladı. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde başladığı doktorasını 2022'de “Çağdaş Din Felsefesinde Zamansal Teleolojik Delil” başlıklı teziyle tamamladı. Akademik çalışmalarına İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Ana Bilim Dalında devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ -----	7
ÖN SÖZ -----	9
GİRİŞ -----	13

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK TELEOLOJİK DELİLLER -----	61
I. W. Paley ve Analojiye Dayalı Teleolojik Delil -----	63
II. F. R. Tennant ve Kozmik Teleolojik Delili: Kapsamlı Teleolojik Delil -----	79
III. Klasik Teleolojik Delillere Yöneltilen Eleştiriler -----	102

İKİNCİ BÖLÜM

SWINBURNE'ÜN FELSEFİ TEİZMİNDE TELEOLOJİK DELİLLER -----	147
I. Swinburne'ün Teleolojik Delil İnşasına Genel Bakış -----	147
II. Mekânsal Teleolojik Delil -----	153
III. Hassas Ayar Argümanı -----	166
IV. Zamansal Teleolojik Delil -----	196

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AÇIKLAMA HİPOTEZLERİ VE FELSEFİ TEİZM -----	225
I. Muhtemel Açıklama Hipotezleri -----	227
A. Bilimsel Açıklama -----	231
B. Kişisel Açıklama -----	264
II. Swinburne'ün Felsefi Teizmi ve Açıklama -----	281
A. Swinburne'ün Felsefi Stratejisi -----	281
B. Teizmin “Özsel Olasılığı”: Basitliği ve Açıklama Gücü -----	293
III. Swinburne'ün Felsefi Teizmine Yönelik Eleştiriler -----	337
A. <i>Teizm Mucizesi</i> ve Mackie -----	338
B. Felsefi Teizm ve Bayes Eleştirisi -----	349

C. Basitlik ve Sonsuzluk Eleştirisi----- 356

D. Philipse'in *Bütünleyici Argüman Stratejisi*----- 379

SONUÇ ----- 395

KAYNAKÇA----- 407

DİZİN----- 435

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser/aynı yer
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
bkz.	: Bakınız
CT.	: Coherence of Theism
CUP	: Cambridge University Press
çev.	: Çeviren/Çevirmen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
KL.	: Kindle Location/Kindle Satırı
ed.	: Editör/derleyen
EG.	: The Existence of God
EJ.	: Epistemic Justification
FR.	: Faith and Reason
haz.	: Yayına hazırlayan/Hazırlayan
ITG.	: Is There a God?
MT.	: The Miracle of Theism: Arguments for and Against the Existence of God
OUP	: Oxford University Press
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
PNAS	: Proceedings of the National Academy of Sciences of USA
SET.	: Simplicity as Evidence of Truth
vd.	: ve diğerleri

ÖN SÖZ

Anlamak veya açıklamak, üzerinde durulan meseleyi muhtemel tüm yönleri ile sorgulama uğraşdır; böyle bir uğraş sonunda ulaşılan veriler ışığında anlaşılmaya çalışılan mesele ya da varlık hakkında bilgi sahibi olunabilir. Bu manada din felsefesinin önemli meselelerinden bir tanesinin de inanç önermelerinin temellendirilmesi ya da başka bir ifadeyle inanç-delil ilişkisinin özünün; anlama ve açıklama olduğunu düşünüyoruz. Anlama uğraşına giren insanın temel motivasyonu, onda şaşkınlığa sebep olan fenomenler karşısında duyduğu hayreti tatmin edecek bir açıklamanın olabileceğine dair taşıdığı inançtır. İnsanın evrende karşılaştığı olay ve olgular karşısında şaşkınlığını giderecek bir açıklama arayışında bulunduğu ve bu kuşkuların üstesinden gelerek zihnini meşgul eden sorulara tatmin edici cevaplar aramaya koyulduğu bilinen bir gerçektir. İnsanı tereddütte bırakan durumların üstesinden gelmek için ortaya koyduğu çaba kendisini; bir dönem felsefe, bir başka dönem dinî düşünce, başka bir dönem de bilim ya da bunların eş zamanlı olarak kullanılması yoluyla dışa vurmuştur.

Bu anlamda insanı tatmin edecek açıklama dinin içerisinde, diğer deyişle dinin bize çizmiş olduğu kavram haritasıyla mı yoksa sadece aklın bu sorunları nasıl ele aldığına bakılarak mı yapılmalıdır? Ya da üçüncü bir tavır olarak imana ve akla birlikte kapı aralayacak şekilde bir izah geliştirilebilir mi? Felsefi veya bilimsel yöntemin farkında olarak ortaya konan din felsefesi yapma şekli olan doğal teoloji bu üçüncü ihtimal olarak görülebilir. İşte bu epistemik tavrı anlama ve açıklama isteği bu çalışmanın en temel motivasyonunu teşkil etmektedir.

Bilginin objesi olarak Tanrı'yı veya en temel inanç önermesi olan Tanrı'nın varlığını kabul etmek veya ona inanmak ile alaka-

lı nasıl bir tavır sergilemek gerektiği düşünce tarihinin önemli meselelerinden biri olmuştur. Her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve salt iyilik sahibi Tanrı düşüncesi, vahyin çizdiği portrede ortaya çıkmaktadır. Ancak insanların yaşadıkları düşünce buhranları, kutsal metinlerdeki bazı ifadelerin insanlara araştırmayı telkin etmesi, insanın taklitten kurtulup neye inandığını anlama gayreti, inancını ötekine karşı muhafaza etme isteği gibi bazı nedenlerden dolayı, pek çok insan, Tanrı ve O'nun varlığıyla alakalı bir düşünce eylemi içerisine girmiştir.

Çağdaş dönemde din felsefesi içerisinde farklı epistemik tavırlardan biri olan doğal teoloji gerek teist gerekse de ateist pek çok bilim insanı ve filozof tarafından eleştirilmiş olsa da tamamen vazgeçilmiş bir uğraş değildir. Doğal teoloji, hâlen canlılığını koruyan ve inananların, inandıkları şey ile alakalı akıl yürütmelerinin hangi seviyede olduğunu anlamak için bakılacak göstergelerdendir. Bu çalışmayla bizim üzerine mercek tuttuğumuz yer, bir doğal teoloji yapma şekli ve analitik din felsefesinin önemli bir parçası olan “felsefi teizm programı”dır. Bu programın amacı, teist bir din felsefesinin mümkün olduğunu ve dini önermelerin doğrulanabilir olduğunu göstermektir. Bir diğer ifade ile bu programın hedefi inanç önermesi olarak ileri sürülen görüşlerin kabul veya reddi için sağlam ve kabul edilebilir gerekçelerin varlığının bulunduğunu göstermek ve inanç önermesinde ortaya konan hususların savunusunu yapmaktır. Bu programla çağımızın büyük din felsefecilerinden biri olan Richard Swinburne (1934-), teizmin makullüğü ve doğrulanabilirliği lehine bir savunu geliştirmiştir.

Bu programın en önemli mümessillerinden olan Swinburne'nün bir açıklama hipotezi olarak ortaya koyduğu felsefi teizm hipotezi ve bu hipotezi mümkün kılan delillerden biri olan teleolojik delil bu çalışmanın merkezinde konumlanır. 18. yüzyılda bilimdeki gelişmeler ışığında nizama ve düzene dayalı farklı

formları geliştirilen Tanrı kanıtlamalarının, yüzyılın saygın filozoflarından D. Hume'un eleştirileri ve Kant'ın kritiği ışığında tekrar gözden geçirilme ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Evrenin ve yaşamın kökeninin ve düzenliliğinin, Tanrı'yı hesaba katmadan açıklanabilme ihtimalinin, aydınlanma ile dinden bağımsızlığını ilan eden bilim tarafından dile getirilmesi, tasarım argümanını savunanları birtakım sıkıntılarla karşı karşıya bırakmıştı. Bu gelişmeler ışığında argümanın daha sağlam bir formunu inşa etmek için farklı gayretler ortaya konmuştur.

Bahsi geçen gayretlerin neler olduğunu ve eleştirilere ne kadar cevap olabileceğini tartışma konusu yapmak, din felsefesinin en büyük sorusu olan Tanrı'nın varlığına inancın gerekçelendirilmesi meselesini doğru anlamak ve anlamlandırmak için zorunlu bir adımdır. Bu çalışma teleolojik delilin modern ve klasik formlarını göz önünde bulundurarak Tanrı'nın varlığına dair inancın gerekçelendirilmesine yönelik bir sorgulama yapmayı amaçlamaktadır. Böyle bir analiz ve tetkik din felsefesi yaparken bilimsel açıklamaların farkında olarak "Tanrı vardır" önermesinin doğrulanmasına yönelik bir çabanın makul ve kabul edilebilir olduğunu gösterebilir. Biz de bu çalışmada teleolojik deliller özelinde bu imkânın arkasında zihni bir çaba ortaya koymaya gayret ettik.

Bu çalışmanın tamamlanmasında yardımlarını ve desteklerini gördüğüm hocalarıma ve arkadaşlarıma burada şükran borcumu ifade etmeliyim. Konunun belirlenmesinde ve araştırma sürecinde en başından beri çalışırken beni yönlendiren, bu süreçte yardımlarını esirgemeyen ve akademide başarılı olmak için ilmin hâdimi olmak gerektiğini sürekli bana hatırlatan danışman hocam Recep Alpyağlı'la minnettarlığım, kelimelerle ifade edebileceklerimin çok üzerindedir. Bu çalışmanın bu hali almasında saygıdeğer hocalarım Turan Koç'a ve Ömer Aydın'a beni cesaretlendirmeleri ve çalışmama katkılarından dolayı medyunu şük-

ranım. Ayrıca bu çalışmanın olgunlaşmasında etkileri olan kıymetli Mehmet Türkeri ve Aydın Topalođlu hocalarımla yapmış oldukları değerli ve yapıcı eleştiriler olmadan bu çalışma eksik kalırdı. Yaptıkları katkı için her iki hocama da teşekkür ederim.

Bu kitabın yazım sürecinde desteklerini gördüğüm kıymetli arkadaşlarıma da ismen teşekkür etmem gerekir. Bu çalışmaya ilk başladığım zamanlarda kendisiyle “bu çalışmayı nasıl yazmalıyım?” tartışmaları yaptığım Emine Gören Bayam’a, bu kitabın bir kısmını okuyan ve katkıda bulunan Ayşe Hilal Akın’a, kitabın ilk nüshasını okuyarak görüşlerini paylaşan kıymetli arkadaşım Birsan Banu Okutan’a teşekkür ederim. Çalışmaya başladığım günden beri kendileri ile istişare ettiğim ve çalışmanın son halini almasında önemli katkıları olan oda arkadaşlarım Osman Sacid Arı ve Mustafa Özağaç’ın yardımlarını da zikretmeliyim. Her ikisine de kıymetli dostlukları ve yardımları için çok teşekkür ederim.

Benim kişisel hikâyemde çok kıymetli yeri olan annem, babam, sevgili eşim Havva ve dünyada babasının süsü olan biricik kızım Zeynep Zühre’ye de yaptıkları her şey için çok teşekkür ederim. Bu süreçte minnettar olduğum insanların fedakârlıkları, destekleri ve özverileri olmadan bu uzun yol yürünemezdi.

Son bir teşekkürde bu kitabı okuyucuyla buluşturan yayınevine, onların anlayışı ve uyumlu çalışması olmadan bu kitap okuyucuyla buluşamazdı.

Adem İRMAK
İstanbul 2022